

z kapitalistických armád

O NĚKTERÝCH METODÁCH PŘEDVÍDÁNÍ A ŘEŠENÍ MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Major Ing. Jiří Unzeitig, CSc.

Současná mezinárodní situace se vyznačuje dvěma základními tendencemi. Na jedné straně neustále roste autorita Sovětského svazu a dalších socialistických zemí, ale současně narůstají rozpory uvnitř kapitalistického světa a pokračuje ztráta pozic imperialismu ve světovém dění. Tato skutečnost je vyjádřena i ve zprávě o činnosti ÚV KSSS, kterou přednesl L. I. Brežněv na XXVI. sjezdu KSSS slovy: „Sféra imperialistické nadvlády ve světě se zúžila. Vnitřní rozpory v kapitalistických zemích a soupeření mezi nimi se vyhrotily a agresivita politiky imperialismu, především amerického, prudce vzrostla.“ Vládnoucí imperialistické kruhy si uvědomují ztrátu vlivu ve světovém dění i rostoucí problémy kapitalistického zřízení.

Ve snaze řešit problémy kapitalistického světa a ztrátu mocenských pozic, snaží se vládnoucí imperialistické kruhy s využitím nejnovějších poznatků vědy a techniky hledat východiska, která by vedla k zachování kapitalistického systému.

Vedoucí silou světového imperialismu jsou Spojené státy americké, které využívají vyspělé vědy a techniky nejen při organizaci a řízení výroby s cílem dosažení stále vyšších zisků, ale i k obhajobě svých mocenských zájmů. Jednou z oblastí, kde se projevuje vysoká aktivita amerického imperialismu, je mimo jiné předvídání a řešení mezinárodních vztahů s využitím nejnovějších vědeckých poznatků. Vládnoucí kruhy Spojených států amerických se domnívají, že prognózy sestavené s využitím parciálních vědeckých metod jim umožní vytvořit scénář budoucího vývoje mezinárodní situace tak, aby byly naplněny jejich zájmy. Jde ve stručnosti řečeno o to postavit proti vědecké teorii marxismu-leninismu nějakou jinou teorii nebo metodu, která by vyhovovala představám vládnoucích imperialistických kruhů a jejich třídním zájmům. Cílové prognózy, jejichž smyslem, na rozdíl od průzkumných prognóz, je hledat a zajišťovat realizaci budoucích opatření potřebných k naplnění předem stanovených cílů, mají podle jejich názoru omezit negativní jevy oslabující kapitalistický řád a jeho mezi-

národně politické postavení. Proto je otázkám rozvoje a prognózování a řešení mezinárodně politické situace věnována i na nejvyšších místech státního aparátu vysoká a trvalá pozornost. Cílem tohoto úsilí je předpovědět s dostatečným předstihem budoucí varianty vývoje mezinárodních vztahů, které by umožnily jak dlouhodobé plánování činnosti jednotlivých ministerstev a složek „státní administrativy“, tak i řešení mezinárodně politických situací, zejména jestliže se je podařilo na základě určité teorie předpovědět nebo dokonce stanovit teoretické postupy jejich budoucího řešení.

Současné americké teorie řešení mezinárodních vztahů můžeme rozdělit do dvou hlavních směrů. První směr „tradičního přístupu“ je představován teoretiky tzv. „politického realismu“, kteří se vyznačují pragmatickým přístupem k řešení mezinárodně politických otázek. Politickou realitu přitom chápou značně omezeně, v souladu s buržoazními teoriemi vzniku, vývoje a podstaty státu, což jim umožňuje operovat s pro ně přijatelnými „realitami“. Tvrdí např., že boj o politickou moc se projevuje bojem států o uskutečnění jeho „národních zájmů“. Národní zájmy jsou podle jejich názorů podmíněny práním daného národa zaujmout takové postavení v mezinárodních vztazích, které odpovídá jeho „národní síle“. Mezi kritéria „národní síly“ daného státu řadí hlediska, jako např.:

- geografickou polohu státu,
- přírodní zdroje,
- možnosti průmyslového rozvoje,
- vojenskou sílu,
- obyvatelstvo a jeho schopnost zabezpečit zejména vojenské operace,
- uvědomění a morálku národa,
- kvalitu diplomacie a kvalitu vlády.

Jde tedy o kritéria, která mohou vyhovovat značné „národní síle“ USA, popřípadě i dalších imperialistických velmocí, a proto mají tyto státy údajně právo zaujmout i odpovídající vedoucí místo v mezinárodních vztazích. Růst síly a autority Sovětského svazu a dalších socialistických zemí však značně narušuje tuto teorii, vytvořenou původně ve prospěch kapitalismu.

Představitelé školy „politického realismu“ bývají, zejména v USA, často kritizováni za poměrně statické chápání složitých mezinárodních vztahů. Veškerý pohyb v mezinárodních vztazích směřuje totiž podle nich pouze k:

- narušení rovnováhy sil v mezinárodních vztazích, nebo

— vytvoření rovnováhy sil v mezinárodních vztazích.

Škola „politického realismu“ vznikla v období studené války jako reakce na domnělé vedoucí postavení USA ve světě. V tehdejší době bylo nutné narušit, podle názoru amerických teoretiků, rovnováhu světových sil po skončení druhé světové války, ve prospěch ekonomiky a vojensky nejsilnější kapitalistické velmoci — USA a tím omezit vliv autority Sovětského svazu, který si vítězstvím nad fašistickým Německem získal mezinárodní uznání většiny světa.

Ve druhé polovině padesátých let, kdy se výrazně změnil poměr sil mezi socialismem a mezinárodním imperialismem a projevil se i nespěch politiky „z pozice síly“, bylo snahou imperialistických vládnoucích kruhů hledat řešení mezinárodních vztahů přechodem k boji na ideologické frontě v rámci rovnováhy sil. Americký prezident J. F. Kennedy v té době prohlašuje: „My, náš stát, pocítujeme nyní větší potřebu, než je potřeba jaderné moci, letecké síly — je to potřeba síly idej.“ [J. F. Kennedy, *The Strategy of Peace*, Harper & Brothers, N. Y. 1960, s. 164.] I přes dílčí úspěchy v oblasti ideodiverzní činnosti však tato politika rovněž nepřinesla takový úspěch americké politiky, jak by si americké vládnoucí kruhy přály. Naopak, síla zemí reálného socialismu v čele se Sovětským svazem dále významně vzrostla a ideály marxismus-leninismu si získávají stále více stoupenců ve světě. Zastánci „tradičního přístupu“ v současné americké politice začali proto hledat odúvodnění ke změně mezinárodních vztahů směrem k narušení rovnováhy sil v mezinárodních vztazích. Proto se objevily názory o výhodnosti mírové koexistence pouze pro Sovětský svaz a různé verze o tzv. „sovětském nebezpečí“. Můžeme tudíž předpokládat, že základní principy uvedené školy „politického realismu“, která vychází z názorů o „národní síle“ států, mají své zastánce i v řadách současných představitelů vládnoucí moci v USA. Jak brzy budou muset opět změnit svou zahraničně politickou linii, ukáže budoucnost.

Druhý směr představují tzv. „modernisté“, jejichž přístup k řešení mezinárodních vztahů je založen na filozofii neopozitivismu, jehož rozvoj je v první řadě spojen s rozvojem přírodních věd a zejména matematiky. Proto metody a základní přístupy představitelů tohoto směru vycházejí především z matematických metod a kybernetiky. Při použití matematiky a kybernetiky v teorii mezinárodních vztahů využívají i zkušeností z použití těchto vědních disciplín v sociologii, sociální

psychologii a teorii řízení. Základní myšlenkou je analýza velkého množství empirických údajů. Tím se zásadně odlišují od představitelů „tradičního přístupu“, který nepovažují za dostatečně seriózní. „Modernisté“ za hlavní problém při řešení mezinárodních situací považují:

- shromažďení pokud možno největšího množství informací o struktuře a procesech, které v mezinárodních vztazích probíhají, o vnitropolitickém a zahraničně politickém vývoji jednotlivých zemí,

- zpracování a analýzu těchto informací.

Zejména otázka shromažďování informací úzce souvisí s činností speciálních služeb a se získáváním informací ze všech možných oblastí společenského života, zejména socialistických a rozvojových států. Značný důraz je přitom kladen na utajované i neутajované informace, které se týkají vojenské problematiky a otázek mocenských složek, jejich struktury a akceschopnosti.

Realizace těchto otázek však představuje řešení značného množství různých problémů. Proto bylo nutné nejprve vypracovat celou řadu metod a vyjádřit je v takové formě, která vyhovuje jejich zpracování s využitím výpočetní techniky. Je zřejmé, že tento přístup umožňuje využít různých prognostických metod a srovnání prognóz, zpracovaných různými metodami. „Modernisté“ udělali výzkumy, jejichž cílem bylo nalézt zákonitosti procesů integrace v mezinárodně politických vztazích, konfliktních situacích, krizových situacích apod.

Při těchto výzkumech byly zjištěny různé závislosti, na základě nichž byly vypracovány metody řešení zahraničně politických situací a mezinárodních vztahů. Některé z metod, které slouží k řešení těchto otázek, se pokusím ve stručnosti charakterizovat.

1. Metoda řetězení vzájemně spolu souvisejících událostí představuje scénář událostí v krizových situacích. V případě, že se podaří sestavit takový scénář, je možné odhalit zákonitosti, které se opakují při vzniku nových krizových situací. Vznikne-li krizová situace obdobného charakteru, je možné s použitím např. historické analogie předpovědět vývoj a průběh krize. Přitom tato metoda nevěnuje pozornost vnitropolitickým faktorům, které rovněž mohou ovlivňovat vztahy mezi státy v dané situaci, ale jsou pouze zjišťovány ty vlivy a faktory, které představují hlavní znaky zahraničně politických vztahů a jednání jednotlivých států.

Můžeme konstatovat, že této metody může být využito jak pro řešení krizových situací, tak i pro jejich vyvolávání v nepřátelských zemích nebo při vytváření krizových situací v jejich zahraničně politických vztazích. Je pravděpodobné, že principů této metody mohlo být použito při zjišťování chyb, jichž se USA a další kapitalistické státy dopustily při ovlivňování krizové situace v ČSSR v roce 1968. Na základě zjištěných zákonitostí může být sestaven nový scénář, který respektuje nedostatky předchozích řešení. Proto ho může být s větším úspěchem využito při ovlivňování jiné krizové situace v socialistických zemích a jejich zahraničně politické orientace.

2. Další metoda je založena na „**teorii rozhodování**“. Předpokládá se, že zahraniční politika může být správně pochopena na základě analýzy minulých situací, ale rovněž na základě správného pochopení mechanismu vnitropolitického rozhodovacího systému. Tento mechanismus může být, podle názorů zastánců této metody, zkoumán ze tří hledisek, jimiž jsou:

- úkoly jednotlivých představitelů státu v politickém mechanismu,
- způsoby a cesty spojení a jimi předsávané informace o řešení mezinárodních situací.

- motivace rozhodnutí.

Ačkoliv tato metoda se zdá velmi jednoduchá a z hlediska řešení problému vysoce racionální, nenašla údajně ani v samotných USA širší využití a praktické uplatnění údajně z toho důvodu, že vyžaduje značně kvalitní informační zabezpečení, které se nedaří zajistit především proto, že jde o informace, které bývají utajovány nejen v zahraničí, ale i ve vlastní zemi. Je však zřejmé, že USA využívají této metody zejména v zemích, které jsou vysoce závislé na americké politice. Přesto i v těchto případech nemusí být tato metoda zcela spolehlivá, jak o tom svědčí stížnosti státního departementu na nedostatečné zpravodajské informace o situaci v Íránu před svržením šáha Rézi Páhaviho. Tehdy informace vyjadřovaly pouze názory jednotlivých představitelů šáhova režimu a nikoli skutečnou situaci v zemi.

3. Další metoda vychází z tzv. „**teorie byrokratického kompromisu**“. Zkoumá státní aparát a jeho úlohu při řešení zahraničně politických otázek. Přitom klade důraz nejen na zkoumání formální struktury a činnosti tohoto aparátu, ale i na specifické zájmy jednotlivých ministerstev, jednotlivých podřízených součástí a skupin, které státní aparát vytvářejí. Současné

zkoumá rozpory, které vznikají mezi jednotlivými součástmi státního aparátu. Podle některých amerických teoretiků je otázka vytváření politiky daného státu obchodem, ve kterém vystupují především zájmy jednotlivých skupin státního aparátu. Podle I. Destlera je tato politika možná proto, že „ani jeden z řídících pracovníků nemá ani moc, ani znalosti, ani čas na to, aby řešil nejněžnější otázky státní politiky samostatně.“ (Destler I., *Presidents, Bureaucrats and Foreign Policy, The Politics of Organizational Reform*, New York, 1972, s. 61.) Oficiální představitelé, kteří mají vliv, se rozcházejí v názorech na řešení daného problému.

Metoda předpokládá především morálku kapitalistického světa, ve kterém jsou vedeny boje a „obchody“ mezi jednotlivými skupinami i jednotlivými osobami. Může jít však jak o boj o moc a získání vlivu, tak i o snahu získat finanční výhody a prospěch. Takový přístup pracovníků státního aparátu však musí škodit zájmům daného státu. Je proto samozřejmé, že tyto poměry by si autoři této metody přáli realizovat i v socialistických zemích ve smyslu narušování socialistické morálky pracovníků významných úřadů a institucí. V případě získání informací o „poměrech“ v zájmové instituci socialistického státu, může uplatnění této metody vést k rozpoutání „boje“ nebo uzavření „obchodu“ mezi významnými funkcemi dané instituce. Odtud je již jen krůček k prosazení takové politiky, která může vést k narušení rozvoje normálních zahraničně politických vztahů jak mezi socialistickými a kapitalistickými státy, nebo socialistickými státy navzájem, tak i v širších politických souvislostech. Je zřejmé, že realizace této metody souvisí s metodami, kterých používají speciální služby. Bude úspěšná pouze v těch případech, kdy se podaří narušit ideovou a morální jednotu pracovníků těch institucí, do kterých by chtěli imperialistické kruhy metodu zanést.

4. Velký význam v současném vývoji zahraničně politických vztahů má tzv. „teorie integrace“, kterou se pokoušejí její autoři představovat jako zobecnění principů zahraničně politických vztahů tím, že ji označují za univerzální teorii. Toto tvrzení vychází ze skutečnosti, že po skončení druhé světové války se integrace tendence různého druhu projevil jako jeden z charakteristických rysů vývoje společnosti i vývoje mezinárodních vztahů. Můžeme předpokládat, že v budoucnosti se rys integrace ještě více prohloubí. Přitom autoři poukazují na růst významu a množství různých mezinárodních

ních a mezistátních organizací jako dokladu této skutečnosti.

„Teorie integrace“ věnuje pozornost otázkám, mezi něž např. patří — kvantitativní a kvalitativní analýza různých druhů spojení mezi jednotlivými státy, a to jak s využitím technických prostředků — rozhlasu, televizních přenosů, telefonních spojení atd., tak i s využitím osobních styků mezi občany různých států — písemného styku, obchodních, turistických, vědeckotechnických, kulturních a jiných vztahů.

Na základě kvantitativní analýzy intenzity jednotlivých způsobů spojení jsou stanoveny zákonitosti pro určení přechodu jednotlivých států na mezinárodní integraci. V některých pramenech je tato metoda rovněž označována pojmem „teorie komunikace“.

5. Další z řady metod „modernistů“ je založena na tzv. „metateorii“. Představuje obecný přístup, který zahrnuje všechny základní procesy a jevy v mezinárodních vztazích a zahraniční politice států. Na základě tohoto přístupu byly zpracovány „teorie pole“ a „teorie systémů“, které se vztahují i k mezinárodním vztahům.

Autorem „teorie pole“ je americký vědec Q. Wright, který tvrdí, že oblast mezinárodních vztahů může být považována za „prostorové analytické pole“, ve kterém se mění jak význam, tak i možnosti každé působící osobnosti v závislosti na jejím postavení v daném poli. (Wright Q., *The Study of International Relations*, New York 1955, s. 543). Tato metoda umožňuje prognózování mezinárodních vztahů s ohledem na sílu, politiku a tendence vývoje. Teorie je značně ovlivněna technickým chápáním řešení složitých problémů a jak se zdá, nenalezla dosud širší uplatnění.

Úspěšnější se jeví „teorie systémů“, která byla rozpracována i na problematiku mezinárodních vztahů. Teorie vychází z názoru, že jakýkoli organismus, včetně mezinárodně politického, je možné vyjádřit na základě systémového přístupu, tj. stanovením prvků systému a vazeb mezi nimi. Chápání „teorie systémů“ je založeno na základě mechanických představ o struktuře a procesech. V tom spočívá značný omyl amerických teoretiků při využívání systémového přístupu v oblasti této problematiky. Mezinárodní vztahy je nutné chápat jako projev dialektického vývoje společnosti, která se nachází v procesu neustálého vývoje. Přesto je vhodné věnovat pozornost některým závěrům amerických zastánců této teorie, ve snaze pochopit smysl a cíl zkoumání v oblasti mezinárodních vztahů a případnou aplika-

ci této teorie imperialistickým nepřítelem v této oblasti.

Jiný představitel „teorie systémů“ M. Kaplan vychází ve svých úvahách z kybernetiky, zejména ze známé práce W. R. Ashbyho. M. Kaplan vyčlenil několik systémů mezinárodních vztahů, které se mohou chovat jako:

- samoregulační systémy, které na změnu situace okamžitě reagují a uvádějí systém do stabilního stavu,

- systém, který není schopen udělat v důsledku změn velkého rozsahu korekci do stabilního stavu a schopnost regulace přestává fungovat.

Na základě těchto úvah přichází M. Kaplan k závěru, že není možné předvídat ve všech případech změny v mezinárodní situaci, protože existuje příliš mnoho vlivů a systém má mnoho stupňů volatility. Přesto zastává názor, že je možné předvídat:

- podmínky, kdy se systém nezmění,
- podmínky, na základě nichž dochází ke změnám v systému,
- jaký druh změn je přípustný v daném systému.

Někteří ze západních teoretiků spatřují řešení tohoto problému v teorii her. Zastávají v podstatě názor, ze kterého vyplývá, že celý komplex rozhodnutí a řešení v oblasti politiky a plánování politiky není možné uskutečnit s využitím dosavadních analytických metod. Důvodem, proč není možné řešit tyto otázky, je skutečnost, že celá řada metod není prostě aplikovatelná do techniky optimalizace. Mnoho metod vzniklo v takových vědních disciplínách, jako je např. filozofie nebo politické vědy, mnohem dříve než ve vědách pracujících s analytickými a kvantitativními údaji. Proto zastávají názor, že řešit tyto otázky umožňuje moderní teorie her, která tvoří most mezi různými metodami a vědními obory, a podrobněji tyto otázky zkoumání. Pro ověření svých názorů dělají studie minulých událostí s použitím tzv. „hyperher“ a „metaher“. Např. na Pensylvánské univerzitě ve Philadelphii v USA byla zpracována studie o analýze vietnamské politiky USA

s využitím metahry. Metahra vychází z definice stromu her, který byl nazván pojmem metahra. Přitom ve hře bylo zapojeno n — osob, které hrály hru G v normální formě strategické hry. Každý z hráčů si mohl vybrat svou funkci, ze které vycházel jeho vlastní výběr rozhodnutí. S využitím matematického vyjádření a výsledků hry byly řešeny otázky, zda pokračovat ve válce ve Vietnamu, nebo nikoli, zda bombardovat, nebo řešit otázky stažení vojsk USA z Vietnamu apod. Studie naznačuje přístup k řešení závažných otázek z pozic amerických teoretiků.

Obdobně byla řešena studie komplexní strategické analýzy, označená jako „Studie porážky Francie“ s využitím hyperhry. Studie zkoumá otázky porážky Francie v roce 1940 fašistickým Německem s využitím známých faktů a cílem je poskytnout představy o nesprávných způsobech rozhodování ve strategických otázkách. Přitom je situace řešena z pohledu dvou stran, tj. jak Německa, tak i Francie. Proto je sestavena matice „francouzské hry“ a matice „německé hry“.

Obdobně by bylo možné rozebrat další pokusy řešení těchto otázek, které se týkají mj. matematického modelování růstu zbrojení a rovnováhy sil, analýzy podpory strategických politických rozhodnutí apod.

Z přehledu některých metod, používaných při předvídání a řešení mezinárodních vztahů, vyplývá snaha amerického imperialismu nalézt teorii nebo metodu, která by pomohla zastavit růst vlivu marxisticko-leninské ideologie na světový vývoj. Vědecké ústavy a instituce USA již řadu let soustavně věnují pozornost otázkám aplikace nových poznatků vědy a techniky pro řešení mezinárodních vztahů. Jejich úsilí však je a zůstane i v budoucnosti bezúspěšné. Proti vědecké teorii marxismu-leninismu není možné postavit žádnou metodu nebo teorii, vytvořenou sice s využitím nejnovějších poznatků důležitých věd, avšak v rozporu s vědeckou teorií společenského vývoje. Politika států reálného socialismu, založená na vědeckém učení marxismu-leninismu, prokazuje, že vědecké předpovědi klasiků marxismu-leninismu jsou nejen reálné a realizovatelné, ale i realizované.